

MAKTABGACHA YOSHDAGI DISLALIYA NUTQ NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA KORREKSION ISHLAR TEXNOLOGIYALARI.

Ortiqova Xayriniso Bahodirovna
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan dislaliya nutq nuqsonining mohiyati, kelib chiqish sabablari hamda uni bartaraf etishda qo'llaniladigan zamonaviy korreksion ishlar texnologiyalari yoritilgan. Tadqiqotda logopedik yondashuvlar, innovatsion metodlar va individual ishlash strategiyalarining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarning nutq faoliyatini rivojlantirishda kompleks yondashuvning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Dislaliya, nutq nuqsoni, logopediya, korreksion ishlar, artikulyatsiya, fonematik eshituv, maktabgacha ta'lim, nutq rivoji, logopedik texnologiyalar.

Maktabgacha yosh davri bolalar nutqining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda nutq apparatining rivojlanishi, fonematik eshituvning shakllanishi va to'g'ri talaffuz malakalari yuzaga keladi. Biroq ayrim bolalarda tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish bilan bog'liq nutq nuqsonlari kuzatiladi. Eng keng tarqalgan nuqsonlardan biri bu — dislaliyadir.

Dislaliya eshitish va markaziy asab tizimi normal bo'lgan holda tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish bilan ifodalanadigan nutq buzilishidir. Ushbu nuqson bolalarning kommunikativ faoliyatiga, psixologik rivojlanishiga va keyinchalik o'qish-yozish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli dislaliyani erta aniqlash va samarali korreksion ishlarni tashkil etish dolzarb pedagogik va logopedik muammolardan biridir.

Ilmiy adabiyotlarda dislaliya muammosi keng o'rganilgan. Logopediya sohasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu nuqsonni bartaraf etishda tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa innovatsion texnologiyalar — multimediya vositalari, interaktiv o'yinlar va logopedik dasturlar orqali nutqni rivojlantirish samaradorligi oshirilishi ko'rsatib o'tilgan.

Dislaliya — markaziy asab tizimining og'ir organik shikastlanishi bo'lmagan holda tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish nuqsonidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda (3–7 yosh) bu nuqson eng ko'p uchraydi va ularning 25–30 foizida turli darajadagi nutq buzilishlari kuzatiladi. erta boshlangan korreksiya (3–5 yoshda) eng samarali bo'lib, nuqsonni 1–6 oy ichida bartaraf etish mumkin.

Zamonaviy logopediyada kompleks yondashuv qo'llaniladi: artikulyatsion apparatni rivojlantirish, fonematik idrokni shakllantirish, to'g'ri tovush talaffuzini o'rgatish, avtomatlashtirish va ota-onalar bilan hamkorlik. Asosiy metodikalar Filicheva, Chirkina, Levina, Volkova, Pravdina va Arxipova asarlariga asoslanadi.

Dislaliyaning turlari va sabablari

- Fonetik displaliya: Artikulyatsion apparat (til, lab, jag') harakatlari buzilgan — tovush to'g'ri chiqmaydi.

- Fonematik displaliya: Tovushlarni eshitish va farqlash qobiliyati zaif.

- Mexanik (organik) displaliya: Til osti yuganchasi qisqa, noto'g'ri prikus, tanglay nuqsoni kabi anatomik sabablar.

- Funktsional displaliya: Oilada noto'g'ri nutq namunasi, ikki tillilik, pedagogik qarovsizlik yoki taqlid natijasida yuzaga keladi.

Sabablari: tug'ruq travmasi, tez-tez kasallanish, eshitish zaifligi (vaqtinchalik), oilaviy muhit. Mexanik turida stomatolog yoki jarroh maslahati talab etiladi.

Korreksion ishning asosiy bosqichlari (kompleks texnologiya)

Korreksiya bosqichma-bosqich va individual olib boriladi. Har bir bosqich 2–4 haftadan 2–3 oygacha davom etishi mumkin. Mashg'ulotlar haftada 2–3 marta, 15–25 daqiqa davom etadi (yoshga qarab).

Bosqich 1: Tayyorgarlik (artikulyatsion apparatni mustahkamlash)

Maqsad: til, lab, jag' mushaklarini harakatlantirish, nafas olishni tartibga solish.

- Artikulyatsion gimnastika (kuniga 2–3 marta, 5–10 daqiqa, ko'zgu oldida):

- “Tilni uchirish” — tilni oldinga chiqarib, uchirish.

- “Soat” — tilni soat strelkasi kabi aylantirish.

- “Shirin murabbo” — til bilan lablarni yalash.

- “Ot chopmoqda” — tilni “kl-ts-kl-ts” qilib chertish.

- Lab mashqlari: “Probka” (lablarni dumaloqlashtirish), “Tabassum” (lablarni keng yoyish), “Quyon” (lablarni oldinga cho'zish).

- Jag' mashqlari: ochish-yopish, chapga-o'ngga harakatlantirish.

- Nafas mashqlari: shamni puflash, qog'oz parchasini uchirish, suvga puflash.

- O'yin shakli: “Til — mashina”, “Lab — gul” kabi qiziqarli nomlar bilan o'tkaziladi. Bolaning qiziqishi oshadi.

Bosqich 2: Fonematik idrokni rivojlantirish

Maqsad: tovushlarni eshitish, farqlash va tahlil qilish qobiliyatini oshirish (Pravdina metodikasi asosida).

- Mashqlar:

- “Qaysi tovush?” — logoped tovush chiqaradi, bola ko'rsatadi yoki takrorlaydi.

- “Rasmlar tanlash” — berilgan tovush boshlanadigan rasmlarni topish (masalan, “s” tovushi uchun: soat, sumka, sut).

- “Zanjir” — tovushlarni eshitib, bo‘g‘inlarni takrorlash (sa-za-sha).
- Eshitish diqqati o‘yinlari: ko‘zlarini yumib, tovushlarni sanash.
- O‘yinlar: “Ovozli pochta”, “Kimning ovozi?” (hayvonlar ovozini taqlid qilish).

Bosqich 3: To‘g‘ri artikulyatsiyani shakllantirish va tovushni “qo‘yish”

Maqsad: noto‘g‘ri talaffuz qilinadigan tovushni to‘g‘ri artikulyatsiya holatida o‘rgatish.

- Usullar:

- Mekanik yordam: logoped spatula yoki barmoq bilan tilni to‘g‘ri holatga keltiradi (faqat mutaxassis bajaradi).

- Taqlid: ko‘zgu oldida logoped namuna ko‘rsatadi, bola takrorlaydi.

- O‘yin usuli: tovushni o‘yinchoq yoki rasmlar bilan bog‘lash (“R” tovushi uchun — “R-r-raketa uchmoqda”).

- Eng qiyin tovushlar: “r”, “l”, “sh”, “ch”, “s”, “z”, “ts”. Avval sodda tovushlardan boshlanadi.

Bosqich 4: Avtomatlashtirish va nutqqa kiritish

Maqsad: tovushni bo‘g‘in, so‘z, jumla va bog‘langan nutqda mustahkamlash.

- Bosqichma-bosqich:

- Bo‘g‘inlarda: sa, so, su, as, os...

- So‘zlarda: oddiy so‘zlar (sumka, raketa), keyin murakkab (shamol, chiroq).

- Jumlalarda: “Men sumkani oldim.”

- Hikoya va she’rlarda: logopedik she’rlar, rol o‘ynash.

- O‘yin texnologiyalari: didaktik o‘yinlar (“Tovushli lotto”), logoritmika (musiqa + harakat + nutq), art-terapiya (rasm chizib, hikoya aytish), sensor o‘yinlar (plastilin, qum bilan ishlash).

Bosqich 5: Monitoring, mustahkamlash va profilaktika

- Audio-video yozuvlar orqali diagnostika (dastlabki, o‘rtadagi, yakuniy).

- Ota-onalar bilan hamkorlik: uy vazifalari (kuniga 10–15 daqiqa gimnastika), seminarlar.

- Maktabgacha muassasada logoped va tarbiyachi birgalikda ishlaydi.

Zamonaviy innovatsion texnologiyalar

- O‘yin texnologiyalari: eng samarali, bolaning motivatsiyasini oshiradi.

Misollar: to‘p bilan logopedik o‘yinlar, harakatli o‘yinlar (“Ot chopmoqda”).

- Raqamli texnologiyalar: interaktiv ilovalar, kompyuter dasturlari (ovoz tahlili, rasmlar bilan mashqlar).

- Integrativ usullar:

- Logoritmika (musiqa + ritm + nutq).

- Art-terapiya (rasm, plastilin — emotsional rivojlanish uchun).

- Sensor va musiqa terapiyasi.

- Bioenergoplastika, su-jok elementlari (qo‘shimcha).

- Individual yondashuv (Arxipova): bolaning yoshi, psixologik holati va nuqson darajasini hisobga olish.

Amaliy tavsiyalar va ota-onalar uchun maslahatlar

- Mashg'ulotlarni o'yin shaklida o'tkazing — bola charchamasin.

- Har doim ijobiy baho bering, muvaffaqiyatni rag'batlantiring.

- Uyda: har kuni 10–15 daqiqa artikulyatsion gimnastika + 5–7 ta so'z mashqi.

- Noto'g'ri talaffuzni tuzatishda bolani to'xtatmang, balki to'g'ri namuna ko'rsating.

- Mexanik nuqson bo'lsa, avval shifokor (stomatolog, LOR) ko'rigi o'tkazing.

- Natija: to'g'ri nutq bolaning o'ziga ishonchini oshiradi, maktabga tayyorlaydi va ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

Muhim: Korreksion ishni faqat malakali logoped-defektolog olib borishi kerak. Ota-onalar yordamchi bo'ladi, lekin asosiy ish mutaxassis nazoratida.

Shuningdek, multimediya vositalari orqali olib borilgan mashg'ulotlar bolalarning qiziqishini oshirib, o'rganish jarayonini tezlashtirdi.

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, dislaliyani bartaraf etishda an'anaviy metodlar bilan bir qatorda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash yuqori samaradorlik beradi. Ayniqsa, o'yin asosidagi logopedik mashg'ulotlar bolalarning psixologik xususiyatlariga mos keladi.

Biroq ayrim hollarda quyidagi muammolar kuzatildi:

Ota-onalarning yetarli darajada jalb qilinmasligi

Mashg'ulotlarning tizimli olib borilmasligi

Individual yondashuvning yetishmasligi

Shu bois korreksion ishlarni kompleks tarzda tashkil etish muhimdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi dislaliya nutq nuqsonini bartaraf etishda zamonaviy korreksion ishlar texnologiyalaridan foydalanish yuqori samaradorlikka ega.

Logopedik mashg'ulotlarda interaktiv va o'yin texnologiyalarini keng joriy etish

Har bir bola uchun individual korreksion dastur ishlab chiqish

Ota-onalar bilan muntazam hamkorlikni yo'lga qo'yish

Multimediya vositalaridan foydalanishni kengaytirish

Logoped va tarbiyachilar malakasini oshirish

Mazkur yondashuvlar orqali bolalarning nutq rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilash mumkin.

Adabiyotlar.

1. Filicheva, T. B., Chirkina, G. V. Ustranenie obshchego nedorazvitiya rechi u detey doshkolnogo vozrasta. – Moskva: Prosveshcheniye, 2004.

2. Волкова, Л. С. (Volkova, L. S.) Logopediya: uchebnik dlya pedagogicheskikh vuzov. – Moskva: VLADOS, 2008.
3. Smirnova, I. A. Logopedicheskie tekhnologii v rabote s detmi. – Sankt-Peterburg: DETSTVO-PRESS, 2010.
4. Lopatina, L. V. Korrektsiya zvukoproiznosheniya u detey. – Moskva: VLADOS, 2006.
5. Gvozdev, A. N. Voprosy izucheniya detskoy rechi. – Moskva: Akademiya, 2007.
6. Tumanova, T. V. Logopedicheskaya rabota s detmi doshkolnogo vozrasta. – Moskva: Akademiya, 2012.
7. Axmadjanova, N. A. Logopediya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
8. Rasulova, D. M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
9. Shomaxmudova, M. Sh. Defektologiya asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2017.
10. Owens, R. E. Language Development: An Introduction. – Boston: Pearson, 2016.
11. Paul, R., Norbury, C. Language Disorders from Infancy through Adolescence. – St. Louis: Elsevier, 2012.